
Harald Lindbach

ARKIVAREN – PASSIV VOKTER ELLER AKTIVIST? FORSTÅELSE AV ARKIVAR-ROLLEN I TEORI OG PRAKSIS¹

Jacques Derrida skrev en gang at «nothing is less clear today than the word ‘archive’» (Derrida 1995:57). Han kunne nesten like godt ha snakket om ordet arkivar. Grovt sett kan arkivarer deles inn i to grupper: de som setter på plass og de som finner frem igjen. Den første gruppen arbeider gjerne med arkivdanning i offentlige eller private virksomheter, mens den andre gruppen gjerne arbeider i arkivinstusjoner som oppbevarer eldre arkiv. Arkivarer ved arkivinstusjonene har i tillegg ansvar for mottak av arkiv, katalogisering og klargjøring for eventuell digitalisering av ikke-digitalt materiale, samt tilsyn med at arkivdanningen hos offentlige arkivskapere foregår i henhold til regelverk og god arkivskikk.

Utdanningsbakgrunn for de ulike arkivargruppene er også svært ulik. Ved arkivinstusjonene har arkivarene som regel hatt universitetsutdannelse med historie eller nærliggende fag i fagkretsen. Ved Arkivverket har kravet til arkivarer vært på hovedfag eller mastergradsnivå. Arkivarer er her en amanuensisstilling og førstearkivar en førsteamanuensisstilling. Til arkivarstillingen ligger også rett til en prosentdel selvvalgt forskning. Denne må naturlig nok være i tråd

¹ Artikkelen bygger på min prøveforelesning for PHD-graden 28.08.20

med Arkivverkets strategiplan. I det følgende vil jeg i hovedsak forholde meg til «arkivar» i betydningen «historisk arkivar», altså de som bevarer og formidler historisk arkivmateriale.

Arkivenes – og arkivarenes – historie er nært forbundet med skriftkulturen. De første arkivene vi kjenner oppstod i forbindelse med fremveksten av den sumeriske statsdannelsen mellom Tigris og Eufrat for over 4000 år siden. Arkivene sikret maktøverne kontroll over befolkning og ressurser og mulighet til å sikre skattelegging, utskrivning til militærtjeneste og tvangsarbeid. Arkivteoretikeren David Wallace har beskrevet dette som dokumentbasert sosial kontroll og undertrykkelse (Wallace 2020: 23). Også i vår tid er det åpenbart at arkivene blir benyttet mer eller mindre på samme måte i en rekke områder. Samtidig hadde arkivene allerede i utgangpunktet andre funksjoner. Før epostene, opprinnelsehistoriene og diktene kom kvitteringen, det lille notatet som sikret eiendomsoverdragelse, kjøp og salg og at utført arbeid ble betalt.

Ofte er begreper som revolusjon og paradigmeskifte benyttet i forbindelse med utviklingen knyttet til arkiver og arkivdanning (Lindbach 2017). Like påfallende er likevel likheten mellom de første arkivene og vår tids arkiver. Allerede sumererne oppbevarte enkeltdokumenter og saksdokumenter i spesialrom for arkiv. Spesielle leirkister med etiketter som inneholdt opplysninger om dokumenttype, saksområde og tidsomfang ble benyttet til bortsetting og oppbevaring (Lindbach 2019: 11). Ikke svært ulikt de metoder vi fortsatt benytter.

I den klassiske studien «Archives in The Ancient World» fra 1972 viser Ernst Posner at hovedtypene av arkivmateriale oppstod allerede i elvekulturene knyttet til Tigris, Eufrat og Nilen. Disse bestod av lovverk, administrasjon, regnskap, eiendom, manntall og

forretningstransaksjoner (Posner 1972 (2003): 3-4). Arkivserier alle arkivarer vil kjenne igjen i vår tid.

I lang tid, frem til slutten av 1700-tallet, forble imidlertid arkivene først og fremst i administrativ bruk. I større grad enn å være folkets og nasjonens minne var de statens og maktøvernes minne. Det franske nasjonalarkivet åpnet arkivene for folket etter den franske revolusjonen i 1789, men det var likevel ikke før i 1847 at en offentlig lesesal ble åpnet ved arkivet (Milligan 2005: 164). I mellomtiden hadde interessen for arkivene vokst. Spesielt var det historikerne som nå ble de typiske lesesalgjестene. Historiefaget beveget seg i en empirisk retning og hevdet å finne en objektivitet i arkivmaterialet som manglet i andre typer kildemateriale. Gjennom grundige arkivundersøkelser skulle historikerne frigjøre seg fra egne og andres fordommer. Samtidig skulle historikeren gjennom nøyaktige kildehenvisninger la andre forskere få mulighet til å nå frem til egne konklusjoner ved å gi dem mulighet til å studere arkivmaterialet som dannet grunnlaget for teoriene som ble presentert.

Mens utviklingen i historiefaget og oppbyggingen av de store nasjonale arkivinstitusjonene som viktige forskningsinstitusjoner med faste lesesalgjester på mange måter skjedde samtidig, ble også viktige arkivteoretiske grunnprinsipper fastlagt på slutten av 1800-tallet. I en manual initiert av den nederlandske arkivarforeningen ble proveniensprinsippet fastslått. Det bygget på en kombinasjon av fransk og prøyssisk arkivtradisjon. Prinsippet fastslår at arkiv fra en arkivskaper skal holdes samlet og at arkivene skal bevares i sin opprinnelige orden. Dette i motsetning både til samlinger som er satt sammen for å dokumentere spesielle emner og tema, og arkiver som er brutt opp og omstrukturert etter ulike emner, tema, epoker eller andre kategorier.

I 1922 kom «A manual of Archive Administration». Manualen, forfattet av den britiske arkivaren Hilary Jenkinson skulle komme til å bli en klassiker i løpet av kort tid. Jenkinson vektla arkivarens upartiskhet sterkt. Arkivarens oppgave er å bevare. Arkivene skulle tas vare på slik de ble avlevert. Å begrense arkivets størrelse gjennom å fjerne og ødelegge deler av det skulle arkivarene holde seg langt unna. Dette var en oppgave for arkivskaperne, for organisasjonene og institusjonene som produserte arkivet som del av sin virksomhet. Arkivteoretikeren Terry Cook hevdet at Jenkinsons syn på bevaringsvurdering og kassasjon gjenspeilet samtidens empiriske positivisme (Cook 1997: 25). Synet på arkivarens rolle som en objektiv og passiv vokter av arkivene har ofte sitt opphav i Jenkinsons arkivteori.

I etterkrigstiden eksploderte veksten i arkivdanningen. Det ble åpenbart at arkivinstitusjonene ikke var rustet til å ta imot de mengder som nå – så å si – stod for dørene. Det var to muligheter: Enten måtte man produsere færre dokumenter eller så måtte man være strengere i utvalget av hvilke dokumenter som skulle bevares i arkivinstitusjonene. I Sovjetunionen forsøkte man først å begrense dokumentproduksjonen under mottoet – «færre dokumenter – mer innhold». I Vesten gikk man i retning av å være strengere i utvalget av hva man valgte å bevare. Det innebar også at arkivarens rolle som passiv vokter ble oppgitt.

En metode som ble introdusert i denne perioden var «livsløpskonseptet». Først var arkivet i aktiv bruk hos arkivskaperen, for deretter i en periode å bli oppbevart i et bortsettingsarkiv, hvor arkivmaterialet ikke var i alminnelig bruk, men kunne hentes frem ved behov. Etter en lengre periode var det ikke lenger behov for administrativ bruk av arkivene, da ble arkivene overført til arkivinstitusjoner. I forbindelse

med denne overføringen ble arkivene gjennomgått og de delene som ikke ble funnet arkivverdige ble tatt ut og destruert.

For å gjøre inngrep for å begrense størrelsen på arkivmaterialet som skal bevares er det nødvendig å ha en oppfatning av hva som skal tas vare på for fremtiden. Den amerikanske arkivaren Theodore Schellenberg utviklet et verddivurderingssystem som var delt inn i primær- og sekundærverdi. Primærverdien utgjøres av arkivenes administrative verdi for arkivskaper. Sekundærverdien reflekterer arkivets verdi for forskningen og samfunnet utenfor arkivene. Den sekundære verdien ble videre oppdelt i bevismessig og informasjonsmessig verdi.

En viktig konsekvens av denne dreiningen i arkivteorien var at arkivene ikke lenger var det som ble til overs etter at arkivskaperens administrative bruk av arkiver var avsluttet. Arkivarens utvalg fikk nå stor betydning for hva som skulle tas vare på og bevares for ettertidens behov. For offentlige arkiv ble lovverket sentralt når det gjaldt arkivbevaring, mens den viktige delen av samfunnets minne som utgjøres av de private arkivene i større grad er gjenstand for direkte arkivfaglig verddivurdering.

Arkivene manifesterer selvfølgelig ikke i seg selv samfunnets minne, men utgjør viktige deler av dette minnematerialet. Til forskjell fra annet viktig minnemateriale som gjerne opptrer i ulike samlinger har arkivmaterialet en spesiell opprinnelse. Arkivet er et biprodukt, det blir til mens vi egentlig gjør noe annet. Arkivet i seg selv er ikke målet bak de handlingene som fører til at materialet oppstår. Arkivet tjener et formål.

I samfunnet omgis vi av åpen informasjon. Den er allestedsnærværende. Den fyller aviser, medier, internett. Hver dag mottar vi enorme

mengder informasjon. Vi prosesserer biter av denne informasjonen og omdanner den til å passe vårt livssyn, våre interesser og våre fordommer. I beste fall klarer vi å sette sammen deler av denne informasjonen til viten, til kunnskap.

Samtidig går det en parallell strøm av informasjon som vi er avstengt fra. Til denne informasjonsstrømmen er vi tvunget til å avgi informasjon. Informasjonen vi avgir omdannes her til beslutninger, ofte til beslutninger som har stor betydning for oss. Får du lånet? Får du jobben? Får du riktig medisin? Får du den støtten du burde få? Det er i denne informasjonsstrømmen beslutninger blir tatt.

Ingen har full oversikt over denne strømmen. De som sitter på innsiden har «tilgang», men bare til den delen av strømmen som er nødvendig for at den enkelte skal kunne utføre sine arbeidsoppgaver. I alle andre forhold er den som sitter i strømmen også utenfor informasjonsstrømmen. Vi som er utenfor kan få «innsyn», vi kan få et vindu, vi kan få se inn, men bare på den delen som direkte angår oss. Vi kan også få «tilgang» til den delen av informasjonsstrømmen som i teorien er åpen for alle, men som i virkeligheten ofte er vanskelig tilgjengelig.

Etter at vi har avgitt informasjon bevarer den i lang tid i strømmen, selv etter at beslutningene er tatt. Den blir en del av strømmen og kan dukke opp når en lignende beslutning skal tas et annet sted i strømmen. Den kan skape presedens, eller den kan bli biter av sammensatt informasjon som benyttes til å danne kunnskap av informasjonsstrømmens tjenere, de som er gitt tilgang.

Etter lang tid, når informasjonen ikke lenger tjener den hensikt den engang gjorde, når den blir overflødig og foreldet, blir den utskilt. Deler av informasjonen blir ødelagt, destruert og kassert. Den blir

borte. Andre deler blir utskilt, men bevart. Det blir arkiv. Fra fortiden – for fremtiden.

Informasjonen som finnes strukturert og prosessert i ulike myndigheters arkiv utgjør viktige forutsetninger for de fleste samfunnsfunksjoner. Det er umulig å tenke seg et velfungerende og moderne samfunn uten denne typen informasjonsbehandling. Samtidig har systemet svakheter og begrensninger. Det kan brukes og det kan misbrukes. Det er sårbart.

Utviklingen i informasjonsbærer eller nedfestingsmedium har stadig blitt mer sårbart samtidig som det har vært i stand til å lagre større mengder informasjon. Fra leirtavler, til pergament, til papyrus, til papir, til diskett, til minnepinne, harddisk og skyen. Du sletter ikke ei leirtavle med et tastetrykk. Sikkerheten knyttet til bevaring av materialet er i vår tid med krevende enn noensinne, samtidig som vi bevarer mer enn noen gang før, og sannsynligvis er mer avhengig av informasjonen enn noen gang i historien.

Vi registrerer, prosesserer og bevarer flere opplysninger om hver enkelt enn noen gang før. Mens våre forfedre opptre i arkivene i forbindelse med fødsel – dåp, skolegang, giftermål, skattlegging og død er langt flere opplysninger bevart om oss. Samtidig er det et paradoks at den moderne teknologien gjør oss i stand til å miste enorme mengder informasjon.

Brevet utgjør svært viktige deler av de eldre arkivene, spesielt i privat- og personarkivene. Det utgis stadig samlinger med berømte menn og kvinners brevsamlinger. Det moderne brevet – e-posten – går imidlertid i altfor stor grad tapt, for ikke å snakke om mobilmeldinger. Dette vil tvinge fremtidens forskere til å benytte annet materiale, det

vil prege fremtidens biografier. Kan hende forblir det private i større grad privat. Man kan spørre seg om våre facebookprofiler og instagramkontoer i fremtiden blir de viktigste kildene til våre private liv? Samtidig som våre liv som klienter, pasienter, arbeidsselgere, skattebetalere og ikke minst forbrukere er bedre dokumentert enn noen gang. Lett tilgjengelig er denne informasjonen imidlertid ikke, den befinner seg i en rekke separate, lukkede databaser.

De første elektroniske eller digitale arkivene er allerede avsluttet og levert til arkivinstitusjoner som skal sørge for innsyn og formidling. Det vil si – strengt tatt er de ikke levert. Det er tatt uttrekk, det vil si at de feltene i databasene som er vurdert som viktige nok til å bli bevart som historisk dokumentasjon og informasjon er trukket ut og overført til ny base.

Dette materialet skal arkivarer nå betjene og formidle. Mange hindringer ligger i veien. Samtidig arbeides det intenst med tekniske løsninger som skal gjøre innsyn og tilgang så enkelt som mulig. Et av de store problemene er naturlig nok å ivareta alle personvern hensyn. Før arkivene – om hundre år – blir allment tilgjengelige, vil arkivarene måtte opptre som voktere. Ulike automatiserte løsninger har vært – og blir – diskutert. Disse forutsetter imidlertid noe som aldri har skjedd før: At arkivleggingen blir enhetlig og lik. Ikke bare at rett dokument blir lagt på rett sted, gitt rett kode, får rett lenke, men at dette gjøres likt av alle som benytter samme system, at ingen gjør feil.

Selv om de digitale arkivene formidles digitalt via nettet vil den viktigste kommunikasjonen gå fra menneske til menneske også i lang tid fremover. Selv om vi logger oss på en nettside med sikker identifikasjon og søker innsyn i våre persondata, vil det på andre siden av nettet sitte en saksbehandler – forhåpentligvis en kvalifisert arkivar – som

sørger for at vi får den informasjonen vi har rett på, at vi ikke får utlevert noen andres journal og at vi faktisk blir hjulpet videre dersom vi ikke er i stand til å gi god nok identifikasjon på det vi ønsker tilgang til.

Selv om den nye teknologien stiller oss ovenfor nye problemer, er det ikke tvil om at den har enorme fordeler også for arkivene og arkivbrukerne. For forskerne har den allerede åpnet mange nye muligheter. Avhandlingen jeg har levert er et eksempel. I flere uker har jeg stått ved ulike arkivinstitusjoner i Tromsø, Oslo, Trondheim, Härnösand og Stockholm og skannet dokumenter ved hjelp av en I-Pad. Deretter har jeg kunnet gå igjennom dokumentene i fred og ro på arbeidsplassen min. Å lese igjennom dokumentene på arkivene, slik forskere inntil nylig var tvunget til å jobbe, hadde ikke vært mulig. Det ville betydd både måneder og år på fremmede lesesaler. En gang i fremtiden vil muligens et slikt prosjekt være mulig å gjøre uten et eneste arkivbesøk. Det er imidlertid en god stund til vi er der.

Stadig større mengder eldre arkivmateriale digitaliseres. For det norske Arkivverket er digitalisering et hovedsatsingsområde fremover, og det er bevilget stort summer til dette arbeidet. Folketellinger, kirkebøker og eiendomssaker har vært de største suksessene, med enorme besøkstall på nettet. For arkivarene som saksbehandlere betyr den økte og forbedrede tilgangen at en rekke av de enkle rutinesakene kan løses av brukerne selv over nettet. De enkleste sakene er ikke lenger avhengig av manuell saksbehandling. Det betyr selvfølgelig også at de gjestående sakene blir vanskeligere, krever mer tid og høyere kunnskapsnivå. Saksbehandlingstiden per sak vil uunngåelig bli lengre.

At dokumenttilgangen på nettet har økt, betyr likevel ikke at alt blir umiddelbart tilgjengelig, selv om det er digitalisert. Skapsakene til det

Danske Kanselli ligger tilgjengelig på Digitalarkivet, men det er bare et fåtall av oss som er i stand til å lese det på en brukbar måte. Å finne frem i materialet er heller ikke enkelt. Dessverre er det ikke slik – som det burde være – at det eldste og vanskeligst tilgjengelige materialet er best katalogisert og beskrevet.

I dag er det ikke uvanlig at folk møter opp på lesesalen med en utskrift av et dokument fra Digitalarkivet som de trenger hjelp til å tyde. Spesielt gjelder dette eiendomsinformasjon. Heldigvis arbeides det med å utvikle OCR-skanning av eldre håndskrift. Foreløpig er det en lang veg frem, men enkeltresultater har vært imponerende, og resultatet vil gjøre eldre historie tilgjengelig for langt flere.

De teknologiske endringene har åpenbart hatt stor betydning for utviklingen innenfor arkivfaget. En rekke nye stillinger har i seg selv vært knyttet til teknologien og utnyttelse av denne. Som vi har vært inne på har utviklingen ført til en ny virkelighet for arkivarene. Den største diskursen knyttet til arkivfaget har i lang tid vært relatert til spørsmålet om hva vi skal velge å bevare, eller for å si det på en annen måte: hvilke arkiver skal vi ikke ta vare på, hvem skal nektes en plass i historien? Er noen egentlig kvalifisert til å ta slike valg? Er det mulig å forutsi hvilke spørsmål mennesker i fremtiden vil stille arkivmaterialet?

Digitalisering og lett tilgjengelig publisering på nettet gjør at vi er nødt til å stille oss enda flere spørsmål. Det vil ta svært lang tid før alt historisk arkivmateriale vil være tilgjengelig online. Når vi publiserer et arkiv digitalt, foretar vi et valg. Et valg som vil påvirke forskningen. Et valg som vil påvirke folks syn på fortiden, på hva som er viktig og på hva som er sant. Når vi velger noe, velger vi bort noe annet. I lang tid har disse valgene vært forholdsvis ukompliserte. Vi har publisert

lange entypeserier som kirkebøker, folketellinger, manntall, tingbøker osv. Faktisk i forbausende stor grad ting som ofte har vært publisert i trykte utgaver tidligere. I tillegg er det åpenbart at aktualitet og popularitet har vært viktige variabler. Materiale knyttet til 2. verdenskrig gir alltid økt besøk på digitalarkivet og stort sett også presseoppslag.

Etter hvert som tempoet i digitaliseringen øker, vil det bli økt behov for å gå grunngi de valgene som blir tatt. Hvem skal ta disse valgene? Hvordan skal de begrunnes? Å digitalisere etter et etterspørselsprinsipp er et naturlig valg. Det er også et passivt valg, helt i tråd med den arkivfaglige tenkinga i mellomkrigsårene. Hva skjer når digitaliseringskapasiteten er langt større enn etterspørselen? Vi vil bli tvunget til å ta valg, valg som bør begrunnes ut fra arkivfaglige og vitenskapelige prinsipper.

Det er åpenbart at arkivarenes rolle som voktere er viktig. Den er så å si innebygd i arkivarrollen. Arkivmaterialet skal beskyttes mot naturen, mot mugg, sopp, fuktighet og skade fra insekter. Mot vann, vær og vind. Arkivmaterialet skal beskyttes mot tap av kontekst og metadata. Informasjonen skal beskyttes og bevares på en slik måte at fremtiden kan ha tillit til at den er autentisk. Arkivaren skal beskyttes oss mot at våre sensitive personopplysninger blir utlevert til fremmede, sikre at de blir sikkert bevart og finnes tilgjengelig når vi trenger dem.

Arkivarene er imidlertid ikke passive voktere. Arkivarene er sentrale i utvelgelsen av hva som skal bevares. Arkivarene avgjør hvilke arkiv som skal bli tatt vare på. Arkivarene er også tvunget til å ta vanskelige avgjørelser som medfører at hele arkiver ikke blir tatt vare på.

Det er nokså åpenbart at arkivarene i vår tid ikke kan beskrives som passive voktere, men hvor aktive bør de være? Flere arkivteoretikere

har i de siste 30 årene vært inspirert av ulike postmoderne retninger. Dette har gitt seg ulike utslag. Delvis har man slått inn vidåpne dører og skutt spurver med kanoner. En virkelighetsbeskrivelse som innebærer at arkivarer har sett på arkivene som objektive refleksjoner av virkeligheten kan knapt sies å være et blinkskudd. Det skal uante nivåer av naivitet til for å behandle arkivene etter hekseprosessene, de enorme mengdene arkiver etter nazistene og arkivene som dokumenterer våre forfedres deltagelse i slavehandelen som objektive refleksjoner av virkeligheten. De er det de er – overgripernes dokumentasjon av overgrepet.

Det er imidlertid sider ved kritikken som har truffet godt. Arkivene dokumenterer ikke alt. Det ligger begrensninger i arkivenes natur, i måten arkivene oppstår på. Arkivene er det etterlatte grunnlagsmaterialet som begrunner og dokumenterer beslutninger tatt i fortiden. Beslutninger som i mange tilfeller får vår tids mennesker til å vri seg i vemmelse. Skrikene til ofrene forblir stumme i arkivene. Det er nødvendig å dokumentere mer enn arkivene rommer. Det er nødvendig å dokumentere langt mer enn arkivene *kan* romme.

Den sør-afrikanske arkivaren Verne Harris hevder at arkivene bevarer «et fragment av et fragment av et fragment» (sliver of a sliver of a sliver) av den dokumenterte virkeligheten. Harris var selv sentral i oppbyggingen av South African History Archive som en del av anti-apartheid kampen på 80-tallet. Formålet med arkivet var å trygge arkivene til apartheidmotstandernes organisasjoner, og sikre at arkiver som ga innblikk i en annen virkelighet enn apartheidstyrets arkiver, ble bevart til kampen mot regimets rasistiske styre var vunnet. I 1987 ble det nødvendig å overføre deler av arkivet til Popular History Trust i Zimbabwe for å sikre det mot beslagleggelse og destruksjon av de sørafrikanske myndighetene.

Å redde arkiv ved å berge dem fra undertrykkende regimer er en form for aktivisme som har røtter i hvert fall tilbake til mellomkrigstiden. International Institute of Social History i Amsterdam ble etablert i 1935. Like før de tyske styrkene marsjerte inn i Østerrike, ble Bakunins manuskripter smuglet ut av landet, og arkivene til mensjevikene og de sosialrevolusjonære som hadde flyktet fra Russland ble også brakt til Amsterdam. Bare uker før Franco inntok de siste republikanske områdene i det nordlige Spania i mai 1939, ble de spanske anarkistenes arkiver brakt i sikkerhet.

At arbeidet med å redde arkivene ikke var helt ufarlig, ble tydelig i 1936 da en avdeling av instituttet i Paris ble utsatt for et innbrudd og dokumenter fra Trotskij ble stjålet. Sannsynligvis av Stalins agenter.

I etterkrigstiden har instituttet fortsatt sin virksomhet med å redde arkivene til forfulgte folk og organisasjoner. I dag huser arkivet materiale fra Latin-Amerika, Tyrkia og en rekke andre områder hvor arkivmateriale fra undertrykte grupper har vært i fare.

Arkivene er mangelfulle, upålitelige og gir oss i beste fall bare innblikk i deler av virkeligheten. De er likevel det vi har. Arkivene er og har vært viktige. De har ofte dokumentert rettigheter som har vært viktige, ikke bare for enkeltpersoner, men for hele samfunn. I samisk historie står arkivet til Skolte- eller Øst-samene fra Suenjel i Petsjenga i en særstilling. Allerede på begynnelsen av 1600-tallet hadde de begynt å ta vare på arkivmateriale som dokumenterte avtaler mellom Suenjel-folket og russiske myndigheter. Dokumentene bekrefter samenes rettigheter til områdene de benyttet til reindrift og fiskerier. Dokumentene ble festet i hverandre etter hvert som arkivet vokste. Til slutt utgjorde det en 9-meter lang skroll eller rull. Arkivet ble oppbevart i ei uthult trekiste og oppbevart på et hemmelig sted som

bare tre utvalgte menn, som kom fra forskjellige familier, visste om. I dag dekker arkivet perioden fra 1601-1775 og blir oppbevart ved Samisk arkiv i Inari, og er oppført på UNESCOs liste over verdens dokumentarv.

At det ble bruk for denne typen rettighetsdokumentasjon har vi også historiske eksempler på. I 1747 møtte representanter for Suondavara-sidaen opp på rettsmøte i Enontekis med et kongebrev fra 1584 i forbindelse med at representanter fra nabo-sidaen hadde trengt inn på deres område. Et 163 år gammelt dokument beviste at reinerne fra Suondavara hadde rett til det omtvistede området, og de vant frem i retten. 20 år tidligere, i 1727, ble for øvrig samme dokument benyttet til å avvise flere bønder fra Torneå sogn som mente at de hadde rett til fiske innenfor Lappmarksgrensen.

Denne typen dokumenter er typisk for dokumentamslinger man finner hos forskjellige eiendomsbesittere og næringsdrivende. De dokumenterer først og fremst innehavernes rettigheter, og deretter innehavernes historie – nærmest som en bieffekt.

En av arkivenes viktigste egenskap er at selv om de bevarer i samme form som de er skapt, og selv om den opprinnelige orden og sammenheng blir bevart, kan informasjonen i arkivene settes sammen på stadig nye måter, og gi innsyn i nye sammenhenger og settes sammen til ny kunnskap. Vanligvis er det forskere, både profesjonelle og amatører, som gjør dette. Resultatet blir gjerne presentert utenfor arkivet. Arkivet blir usynlig. Kunnskapens opphav blir henvisning til fotnoter.

Det er imidlertid mulig også å sette arkivene i fokus. I de senere år har utstillingsvirksomhet blitt mer alminnelig ved arkivinstitusjonene. For arkivarene representerer dette en god øvelse. Hva skal fremheves?

Hva skal skjules? Hvilke stemmer skal slippe til? Vi får mulighet til å gå inn i sentrale spørsmål i den faglige diskursen. For tilskueren kan det dessverre lett bli en drepende kjedelig opplevelse. Det blir fort for mye tekst og for lite kontekst.

Det mest vellykkede synes å være når publikum selv får møte arkivet, får ta i det, får bla i det, får finne frem. Det er selvsagt umulig å slippe publikum til i ekte arkivmateriale uten tilsyn. Å lage gode kopier som kan blas i, som oppleves som ekte og som lar den enkelte oppdage selv er et godt alternativ.

Statsarkivet i Tromsø har vært til stede med arkivmateriale både ved den kvenske Baaski-festivalen og ved urfolksfestivalen Riddu Riddu. Vi presenterte forholdsvis store mengder dokumenter med vekt på samisk og kvensk historie, tatt ut av ulike enkeltarkiver representerte dokumentene ulike biter av arkivmateriale. Det var ingen egentlig utstilling, alt materialet var lagt utover. Det kunne holdes, sees og leses. Den eneste egentlige konteksten var opplysninger om hvilke arkiver dokumentene kom fra, geografiske opplysninger og årstall. Arkivarenes rolle var å svare på spørsmål, veilede videre i materiale som finnes på lesesalen, samt å lytte og samtale. Opplegget var en stor suksess med hundrevis av besøkende, mange brukte flere timer på å studere materialet. Den største overraskelsen var at slektsforskning, som vi hadde forberedt oss godt på, nærmest ikke ble etterspurt i det hele. Noe som åpenbart er en tankevekker. Til prosjektet hadde vi mottatt materiale fra Samisk arkiv i Kautokeino, Samisk arkiv i Inari og Landsarkivet i Härnösand. Vi hadde også materiale på engelsk og russisk slik at besøkende som verken behersket norsk, samisk eller kvensk kunne ha utbytte av deler av materialet. Prosjektet var spesielt rettet mot samer og kvener, et urfolk og en nasjonal minoritet. Det var betalt, men frivillig. Innebar mye arbeid, helgearbeid og mange

teltdøgn. Prosjektet var spennende, givende og i noen grad nyskapende. Det var imidlertid ikke et eksempel på aktivisme. Det er forskjell på aktivitet og aktivisme. Prosjektet var ikke omdiskutert, det møtte ikke motvilje fra noe hold.

Når arkivene ikke forteller hele historien. Ikke *kan* fortelle hele historien. Når det finnes tomrom: bør vi da forsøke å fylle dem?

I forbindelse med privatarkivarbeidet blir det laget bevaringsplaner, både på nasjonalt og regionalt nivå. Dette gir mulighet til aktivt å oppsøke arkivskapere og arkiveiere som besitter arkivmateriale som bør berges, katalogiseres, bevares og digitaliseres.

Men ikke alle arkiv kan berges. Ikke alle arkiv er bevart. Det er heller ikke alle historier som kan fortelles ved hjelp av arkivene. Disse historiene bør likevel fortelles. Bør vi da samle inn materiale som ikke er arkiv? Bør vi intervjuere tidsvitner? Aktivt søke etter minnemateriale?

Noen bør gjøre det. Noen *må* gjøre det hvis minnene skal bevares. Kan hende bør det ikke være arkivarer som gjør dette. Kan hende bør dokumentasjonssentre, fortidsminneforeninger, andre organisasjoner og personer utføre dette arbeidet.

Å planlegge og koordinere innsamlingsarbeidet i samarbeid med arkivene er imidlertid en god ide. Et nærmere samarbeid mellom arkivene og andre minneaktører vil kunne avdekke hvilke områder som er underdokumentert. Hvor man bør sette inn kreftene.

Arkivinstusjonene oppbevarer allerede store mengder innsamlet minnemateriale. Dette kan være kommet inn som rene samlinger eller være inkorporert i ulike arkiver. Ofte har materialet vært

benyttet i forbindelse med ulike avsluttede prosjekter. Å avlevere slikt materiale til en arkivinstusjon er et godt valg. Da kan materialet bevares på en trygg måte, samtidig som det finnes tilgjengelig når det trengs. Det kan benyttes i nye sammenhenger, sammen med annet arkivmateriale.

De viktigste sporene av aktivisme finnes i langt større grad i arkivene enn blant arkivarene. I viktige arkiv som Folkebevegelsen mot utbygging av Alta-Kautokeinovassdraget, som Aksjon Kyst-Norge, Nei til EU og andre grupper med aktivister som både lyktes og mislyktes, men som var med på å forme samfunnet.

Alle de nevnte arkivene er bevart og finnes tilgjengelig for forskning. Men hva med arkivene til aktivistene vi ikke identifiserer oss med? Hva med gruppene vi politisk og ideologisk føler uvilje mot? Som aktivister vil mange av oss ønske å bekjempe dem, som arkivarer er det kan hende vår jobb å sikre at også disse stemmene blir bevart, og det er langt vanskeligere ...

Kilder

- Derrida, J. (1995). «Archive Fever: A Freudian Impression,» *Diacritics* 25, no. 2 (Summer 1995).
- Verne, V. (1997). Claiming Less, Delivering More: A Critique of Positivist Formulations on Archives in South Africa. *Archivaria* 44, 97.
- Jenkinson, H. (1922). *A manual of archive administration including the problems of war archives and archive making*. Oxford.
- Lindbach, H. (2017). Thomas Kuhns paradigmebegrep og dets anvendelse på arkivfaget. *Han e' søkkane go! Et festskrift til byarkivar Arne Skivenes*.
- Lindbach, H. (2019). *Minoritetspolitiske dokumentasjonsstrategier i Nordområdet på 1700-tallet*. Dr. avhandling. Tromsø.
- Milligan, J. S. (2005). «What is an Archive?» in the History of Modern France. A. Burton (red.), *Archive Stories: Facts, Fictions and the writing of History*. London.
- Posner, E. (1972). *Archives in the Ancient World*, Harvard.
- Wallace, D. (2020). Defining the relationship between archives and social justice. Wallace, Duff, Saucier & Flinn (red.). *Archives, recordkeeping, and social justice*. London.

FORFATTERE I NORSK ARKIVFORUM 29

- Erik Borglund, professor Mittuniversitetet (Sundsvall), filosofie doktor 2008.
- Svein Carstens, professor NTNU, dr. art. NTNU 2008.
- Bente Hartviksen, førstearkivar (pensjonert) Riksarkivet, dr. philos. UiO 2007.
- Lars Christian Jensen, professor NTNU, dr. art. UiB 2002.
- Hilde Lange, universitetslektor OsloMet, cand. philol. UiT 2002.
- Cecilie M. L. Laursen, ph.d. stipendiat NTNU, master Københavns Universitet.
- Harald Lindbach, førsteamanuensis Arkiverket (Statsarkivet i Tromsø), dr. art. UiT 2020
- Torun Segtnan Soknes, universitetslektor NTNU, cand. philol. UiT 2000.
- Anneli Sundqvist, førsteamanuensis OsloMet, ph.d. 2009, docent Mittuniversitetet (Härnösand) 2020.
- Åsmund Svendsen, førsteamanuensis Høgskulen i Volda, cand. philol. UiO 1997.
- Tor Weidling, førstearkivar Arkiverket (Riksarkivet), dr. art. UiO 1997.
- Rebecca Boxler Ødegaard, forskningsbibliotekar Nasjonalbiblioteket, cand. philol. UiO 2003.